

**Балабекұлы Досжанның «6D020100 – Философия» мамандығы бойынша
философия докторы (PhD) дәрежесін алуға ұсынылған
«Қазіргі заманғы Қазақстанның ақпараттық кеңістігі: әлеуметтік-
философиялық талдау» тақырыбындағы диссертациялық жұмысына**

АҢДАТПА

Жұмыстың жалпы сипаттамасы. Бұл зерттеу еңбегінде ақпараттық қоғамды зерттеудің жалпы теориялық мәселелері қарастырылады, атап айтсақ, ақпараттық қоғам еліміздегі мағлұматтар жүйесінің жалпы келбеті, ақпараттық орта аясындағы рухани әлем, сонымен қатар қазіргі Қазақстанның ақпараттық кеңістігіндегі өзекті мәселелер зерделенеді. Еліміздегі медиакорпустың жаңа үрдістерінің негізгі бағдарлары; ақпараттық қоғам жағдайындағы қазақстандық тұлға мәселесі; қазіргі Қазақстандағы инновациялық технологиялардың жалпы бейнесі әлеуметтік-философиялық тұрғыдан байыпталды. Отандық ақпараттық әлеуеттің заманауи шындығы туралы мәселелер, оның қазіргі заманғы параметрлері және модификациялық үрдістері туралы да айтылады. Сонымен қатар, қоғам дамуындағы ақпараттық әлемнің дамуының негізгі ұстанымдарының жалпы шарттары баяндалады. Ол өз кезегінде тәжірибелік ұстанымдарға да жол ашатындығының басты тұғырлары туралы философиялық ұстанымдар көрсетіледі.

Зерттеу жұмысының өзектілігі. Аталған тақырып қазіргі заманғы қоғамдық өмір мен ғылыми таным аймағында өзекті мәселелердің бірі болып саналады.

Біріншіден, адамзат қоғамындағы даму мен ілгерілеу ХХ ғасырдың соңы мен ХХІ ғасырдың басында ақпараттардың құндылықтық дәуіріне алып келді. Сондықтан, әлемдік ғылыми кеңістік ғылымның дамуының экстерналдық және экзогендік ықпалы бойынша ақпараттық кеңістікті игеруге бет бұрды. Бұл үрдіс әрі теориялық, әрі практикалық сипат алды. Осыған орай, Қазақстандағы ақпараттық кеңістікті зерттеу үшін әлемдік ақпараттық ортаны ғылыми-теориялық негізде зерделеу және оның қоғамдық өмірдегі маңызын ашу аса маңызды болып отыр.

Екіншіден, ақпараттық кеңістік – сан алуан және әр қилы феномен. Сондықтан біз қарастырып отырған мәселе бұл құбылысты және оның дамуының заңдылықтарын түбегейлі шешіп бере алмаса да, оны зерттеу заман шындығынан туындап шыққан тереңірек зерделеуді қажет ететін объекті.

Үшіншіден, еліміздің мәдени-рухани кеңістігінде ақпараттар жүйесінің арнасында әр түрлі идеологиялардың өзіндік зерттеу ауқымы да іргелі ахуалдардың бірі және қоғамдық санада қайшылықты пікірлермен келіп тоғысқандықтан, заман шындығы мен келер ұрпақтар үшін өмірмәнділік идеологеманы құру мәселесі бар. Сондықтан қойылып отырған ахуалды шешу тарихи өмір салтымыздан бастау алатын канондарға да байланысты

болғандықтан, қойылып отырған тақырыптың мәнін ашып беріп, оның қазіргі кезеңдегі күрделі тұстарын философиялық деңгейде ашып беру маңызды шарттардың бірінен саналады.

Төртіншіден, қазіргі заманғы ақпараттық желілердегі тасқын И. Кант айтқандай, моральдік ұстанымдар белгілі бір өлшемде санамызға сіңірілген бұйрықтармен берілетін болса, аналогиялық түрде қандай ақпараттардың құнды және мағыналы екендігі аса маңызды. Бірақ әрине, оларды ресми әлеуметтік институттар терең бойлап зерттейтін бағдарын құра алған жоқ деп айта аламыз. Ендеше, біздің зерттеу жұмыстарымыздың мазмұны бүгінгі және ертеңгі ақпараттық кеңістіктің даму үрдістерін зерттеуді қажет етеді. Бұл еліміздің «Мәңгілік Ел» идеясының басты ұстанымдарының біріне айналады.

Бесіншіден, біздің еліміз ұсынған ұлттық қауіпсіздік жағдайындағы ақпараттық кеңістіктің ашық форматтары және одан сақтанудың жолдары да аса маңызды ахуал. Ол біздің зерттеу тақырыбымыз бойынша өз деңгейінде түсіндіріледі. Осы тұрғыдан Қазақстандағы ақпараттық кеңістікті әлеуметтік-философиялық тұрғыдан ашып берудің маңызды екендігі түсінікті жайт. Олай болса, таңдап алған ғылыми тақырыбымыз бүгін мен келешектің сан қилы мәселелерін таразылап шешуде септігі тиеді. Ол қазіргі таңдағы ақпараттық қоғам жағдайына бейімделудің шарттарымен және оны зерделеумен де байланысып жатыр.

Зерттеудің нысаны: Ақпараттық қоғам мен оның Қазақстандағы өзіндік құрылымы мен жалпы жағдайы.

Зерттеу жұмысының пәні. Отандық ақпараттық әлемдегі ахуалдар және оның өзіндік динамикасының тарихи-әлеуметтік келбеті.

Зерттеудің жұмысының мақсаты. Диссертация жұмысының мақсаты негізінен алғанда ақпараттық кеңістіктің қазіргі Қазақстандағы негізгі келбетін әлеуметтік-философиялық негізде талдау.

Осыған сәйкес, алдымызға мынадай **міндеттер** қоямыз.

– қазіргі заманғы ақпараттық қоғам түсінігін концептуалды түрде таразылап көрсету және оның негізгі ұғымдарына философиялық талдаулар жасау;

– еліміздегі ақпараттық кеңістіктің тарихи тамырларын сараптап, оның қазіргі заманғы трансформацияларын ашып көрсету арқылы тарихилық пен логикалықтың бірлігін ұлттық діліміз арқылы саралау;

– ақпараттық кеңістік жөнінде философиялық талдаулар жасай отырып, оның психологиялық және әлеуметтік-саяси ықпалдарын зерделеу;

– қазіргі Қазақстанның ақпараттық кеңістігінің шынайы бейнесін сараптап, сыни және продуктивті ой машығында ашып көрсету;

– еліміздегі ақпараттық кеңістік аясындағы жаңа технологиялар заманның жеделдетілген дамуына сай ұстанымдар мен қағидаттардың теориялық және тәжірибелік мағынасын ашып беру;

– «Цифрлық Қазақстанға» беталыс және ақпараттардың тасымалдануы мен оның өмірмәнділік құндылығын және осы арнада перспективті даму бағдарларымыздың өзіндік үлгілерін ұсыну.

Зерттеу жұмысының дереккөздері мен материалдық негізі.

Ғылыми зерттеу жұмысы негізінен алғанда мұрағаттардың мәліметтеріне, әлеуметтанулық тәжірибелік мағлұматтарға және еліміздегі саяси бағдарламаларға, атап айтқанда, «Мәдени мұра» бағдарламасы, «Мәңгілік Ел» идеясының мұраттары, «Қазақстан-2050» стратегиясы мен қоғам дамуының зерделейтін стратегиялық болжамдар мен нақты ұстанымдарға да сүйенеді. Сондай-ақ, қоғамдық пікірді зерттеу нәтижелері де негізге алынады.

Диссертациялық зерттеуде қолданылған әдіс-тәсілдер. Жалпы философиялық әдіснамалар, интеграциялық әдістер қолданылды. Герменевтика, генетикалық ұстаным, тарихилық пен логикалықтың бірлігі, психоанализ бен құрылымдық-функционалдық талдаулар т.б. пайдаланылды. Генетикалық тұрғыдан аксиологиялық талдау, жүйелілік пен дифференциациялау амалдары да назардан тыс қалмады. Қоғамдық пікірлерді зерттеу аясында контент-анализді пайдалана отырып, оның әлеуметтік философиялық негіздерін талдау негізге алынды.

Зерттеудің теориялық-әдіснамалық негіздері. Аталған тақырып негізінде, әр түрлі салалар бойынша арнайы ғылыми диссертация қорғаған ресейлік ғалымдарды атап өтуімізге болады: Н.В. Орлова, Ф.Г. Шакарбиев, Е.В. Коваль, Е.В. Бутенко, В.Б. Бутаев, А.Ю. Гиль, А.М. Багаутдинов, М.А. Трухачева, А.А. Костюк, Г.Ш. Ишмаев, Л.А. Зайцев, С.В. Гриценко, М.Т. Асланова, Г.В.Скорик, Е. Г.Сахновская, М.В. Ткаченко, Ю.В. Малахова, Н.А. Тюканова, И.Г. Елинер, Е.Н. Молчанова, Д.Г. Кувшинникова, Д.В. Буянов, В.Ю. Лозовская т.б.

Э. Тоффлер өзінің «Үшінші толқын» атты туындысында, Д. Белл «Бес сектор» атты шығармасында, сондай-ақ, Дж. Бенигер, Л. Бриллюэн, У. Дайзард, А. Минк, Дж. Нейсбит, Р. Смит және т.б. өз зерттеулерінде ақпараттық қоғам туралы пайымдауларын зерделеген болатын.

Қазіргі таңдағы әлеуметтік санадағы ақпараттық саланы зерттеу барысында іргелі деңгейде ой қосқан ғалымдарды атап өтуімізге болады: Ю.Ф. Абрамов, Л.Н. Варакин, Б. Гейтс, Б.А. Глинский, Р. Джонстон, М.Б. Игнатъев т.б.

Постструктурализм мен постмодернизм өкілдері: Ж. Делез, Ж.Ф. Лиотар сынды ғалымдар жаһандық мәдениеттегі конструктивті құрылымды мәтіндер ретінде ұғындыра отырып, оны қарым-қатынастың заманауи деңгейдегі құралдары ретінде талдап берген еді. И.П. Ильин коммуникативті кеңістіктің қазіргі таңдағы келбеті туралы өзінің ой-толғамдарын ұсынды.

Ресейлік ғалымдар ақпараттық қоғам көрінісін жүйелі негізде талдап өтеді: Д. Абдуллаев, Р.Ф. Абдеев, И.Ю. Алексеева, Д. Черешкин, А.В. Чугунов Т.В. Андрианова, В.Н. Костюк, А.В. Бахметьев, А.В. Бузгалин, А.И. Ракитов, Д.В. Иванов, Н.Ы. Моисеев, И.А. Негодаев, И.Б. Новик, Л.Д. Рейман, С. Тапанова, Н. Жанай, А. Досым, Г.Л. Смолян, В.М. Розин,

А.Д. Урсул т.б.

Отандық ғалымдар да қазіргі қоғам деңгейіне орай, еліміздегі ақпараттардың беталысы мен өзіндік ерекшеліктері турасында өзіндік тың пікірлерін жариялаған болатын: С.Е. Нұрмұратов, Г.Ж. Нұрышева, С.Ж. Еділбаева, А.Г. Қарабаева, А.Ф. Джалилова, А.Т. Құлсариева, В.Д. Курганская, В.Ю. Дунаев, З. Қодар, Г.К. Шалабаева және т.б.

Кейінгі уақыттарда жас ғалымдар өздерінің диссертациялық жұмыстарын ақпараттық қоғам аясында талқылауға арнаған еді. Атап айтсақ, Қ. Қалдыбай, Ш. Әлиев, Е.Қ. Алияров, А.С. Абылқасова, А.М. Ержанова, М. Қасен, Т.Ф. Дауылбаев, Н. Санжар, С.Қ. Өтеулиев, Е. Тоқтаров, Е. Масанов т.б.

Дегенмен, мұндай зерттеулер біз қарастырып отырған тақырып аясында болғанмен, ақпараттық кеңістіктегі танымдық деңгейді тек Қазақстан қоғамы аясында толықтай зерделенбегендіктен, біздің жұмысымыз еліміздегі ақпараттық ортаны әлеуметтік-философиялық тұрғыдан таразылауға арналады. «Цифрлық Қазақстан», медиамәдениет туралы толығырақ пайымдаулар жасайтын боламыз.

Зерттеу жұмысының теориялық және ғылыми-тәжірибелік маңызы.

Диссертация жұмысының теориялық маңызы қоғамдық-гуманитарлық саладағы зерттеулерде өзінің ұстанымдарын пайдалануға болатындығымен, сонымен қатар басқа ғылым салаларындағы іргелі зерттеулерде идеялар ұсынуымен ерекшеленеді.

Зерттеу жұмысының практикалық құндылығы. Диссертацияда қолданылған материалдарды әлеуметтану, саясаттану, философия, мәдениеттану, журналистика т.б. жеке пәндерде қосымша материалдар ретінде пайдалануға болады. Атап айтсақ, «Жаһандану», «Ақпараттық қоғам», «Отандық медиамәдениет», «Ақпараттық қауіпсіздік» және т.б. арнайы курстар өткізуге де тиімді материалдар бола алады. Ол өз кезегінде, білім алушылар үшін де «Қазақстандағы ақпараттық кеңістік» атты арнайы курстар ұйымдастыру барысында да маңызды мәліметтер ұсына алады.

Диссертациялық жұмыстың ғылыми жаңалығы.

– Ақпараттық қоғам дамуы бойынша аталған мәселе негізінде оның жалпы сипаттамасы туралы концептуалды ұстанымдар берілді, логикалық талдаулар жасалып, өзіндік тың ұстанымдар мен анықтамалар ұсынылды. Мұны ақпарат, ақпараттандыру, ақпараттық қоғам сынды ұғымдарды талдап көрсетумен сабақтастырып, логикалық түзілімдерін тиянақтадық.

– Ақпараттық кеңістік туралы баяндалған шет елдік және отандық зерттеушілердің туындыларына сүйене отырып, онтологиялық тұрғыдан жалпы кеңістік ұғымының әртарапты көріністеріне талдаулар жасап, зерттеу тақырыбымызға орай жаңа шарттарды көрсетіп өттік.

– Еліміздегі ақпараттық кеңістіктің жалпы форматтарын әлеуметтік философиялық тұрғыдан сипаттау барысында аса маңызды түйткілдердің бірі идеологиялық алаң туралы және оның қазіргі таңдағы келбеті жөнінде талдаулар жасадық. Атап айтқанда, қазақтандыру аясындағы ұлттық

идеология, діни сенімдердің ықпал етуінің жалпы бағдарлары, батысқа деген еліктеушілік т.б. сыни көзқарастар тұрғысынан талданды.

– Отандық ақпараттық кеңістігіндегі қазіргі заманғы келбеті турасында талдаулар жүргізілді. Еліміздегі жаңа үрдістер мен идеологиялар хақында сараптамалар құрылды. Қоғамдық санадағы әркілі пікірлер жағымды және жағымсыз мағынада айтылғандығы туралы пайымдаулар сараланды.

– Қазіргі ақпараттық әлеуеттің басты мазмұны таразыланып, «Цифрлық Қазақстан» жағдайындағы технологиялардың әлеуметтік-саяси негіздемесі құрылды және жалпы жобалар үрдісі анықталды.

– Қоғамдағы ақпараттардың тасқыны аясында Қазақстандағы оның негізгі даму бағдарлары мен болашақтағы келбетінің жалпы жобалары ұсынылып, оны тиімді түрде жүзеге асырудың әдіс-тәсілдерінің психотехникасы қарастырылды.

Қорғауға ұсынылатын тұжырымдар.

1. Қазіргі қоғам дамуы ХХ ғасыр соңы мен ХХ ғасыр басында ақпараттық-коммуникативтік сипат бойынша жүзеге асып келеді. Ол әрбір мемлекет пен халықтардың даму үдерістерінен тыс бола алмайды. Әлеуметтік-философия ақпараттық әлем өркениетінің, оның әрбір сатысы мен құрылымдарын талдап беруді қажет етеді. Құрылымдық талдау бойынша «ақпарат», «ақпараттық қоғам», «ақпараттандыру», «ақпараттық кеңістік» тәрізді ұғымдарға логикалық-семантикалық, психоаналитикалық талдаулар жасау маңызды.

2. Жалпы кеңістік тек материалдық немесе физикалық ғылымдар таным аясындағы объекті емес, оның рухани танымдық деңгейі де «кеңістік» деген атаумен байланысты. Ақпараттық кеңістіктің өзіндік масштабтары мен өлшемдері құрылған және оның философиялық астарлары бар. Бұл алаң әрбір халықтарда әр түрлі болғанымен, жалпы жаһандану заманында біркелкі деңгейде бола алады. Бұл біздің тақырыбымызға орай тереңірек зерттеуді қажет етеді.

3. Отанымыздағы ақпараттық кеңістіктің парадигмалары көп жағдайда идеологиялық ықпалдарға да қатысты. Сондықтан идеологиялық хаос пен тәртіптің аясындағы құрылымдарда зерделейміз. Бұл қазіргі замандағы ақпараттық таным деп атауға болатын рефлексияларды жинақтайды. Қоғам дамуының өз ішіне үңілуі мағлұматтардың, мәліметтердің цензурасын толығырақ зерделеуді қажет етеді.

4. Ақпараттық қоғам жағдайына бейімделу тұлға факторына тікелей қатысты. Сондықтан ақпараттандырылған әлемдегі адам ресурсы қазіргі таңда әр қырынан зерттелуі тиіс мәселе болғандықтан, оның әлеуметтік-философиялық астарларын ашып беру маңызды. Ақпараттар аясындағы адам жаңа технологияға бейімделіп, өзінің болмысын жаңаша қайталауы қажет. Сондықтан, ақпараттық әлемге бейімделу барысын заманауи тұрғыдан таразылап өтуіміз керек.

5. Біздің қазақстандық қоғам әлемдік өркениеттің даму беталысынан қалыс қалмауы қажет болғандықтан, «Цифрлық Қазақстан» бағдарын қолдай

отырып, оның өзіндік даму жүйесінде электрондық өлшемдер мен сатыларды тезірек қабылдауды нысанаға алған. Ол бір қырынан медиакорпусты талдауды және қоғамдық пікірді сараптап отыруды қажет етеді. Өйткені, заман талабына орай, ақпараттық қоғам және ондағы таратылған пікірлер әрқилы болып келеді.

6. Ақпараттық қоғам дамуы әлеуметтік уақыттың жеделдеуіне байланысты заман талабына ілесіп отыруды ғана емес, дамудың жаңа перспективаларын құруды қажет етеді. Оны әрбір ғылым әр түрлі масштабта құра алады. Демек, философия отандық шексіз ақпараттық кеңістік жағдайындағы жаңа форматтарын ұсынып қана қоймай, әлемдік даму көкжиегінен сапалы да тиімді орынлатын болашағын айқындауы қажет.

Зерттеу жұмысының нәтижелерінің сыннан өтуі.

Зерттеу жұмысында қамтылған негізгі мәселелер мен зерттеу нәтижелері отандық, халықаралық және республикалық конференцияларда (2017-2020), сонымен қатар, республикалық басылымдарда: «ҚазҰУ Хабаршысы» «Философия, мәдениеттану және саясаттану» сериясында, Ғылым комитеті, Философия, саясаттану және дінтану институтының «Әл-Фараби» журналында (2017-2020), шетелдік (Түркия, Венесуэла) және басқа да басылымдарда баяндалып жарыққа шықты. Аталған мақалалар мен жарияланымдарда зерттеу жұмысының мазмұны толықтай қамтылды.

Зерттеу жұмысының талқыланылуы мен мақұлдануы.

Зерттеу жұмысының негізгі ғылыми нәтижелері мен қорытындылары отандық және шетелдік басылымдарда, халықаралық ғылыми-теориялық және тәжірибелік конференцияларда 16 ғылыми мақала жарияланды. Оның ішінде Скопус (Scopus) мәліметтер базасында «Orscion» (Año 36, Regular №91 (2020): 784-802) 1 мақала, шетелдік, халықаралық конференциялар жинағында 2 мақала, отандық республикалық, халықаралық конференцияларда 10 мақала, ҚР Білім және Ғылым министрлігі білім және ғылым саласындағы бақылау комитеті (БҒСБК) ұсынған тізімге енетін журналдарда 3 мақала жарияланды.

Диссертация Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті саясаттану және философия факультетінің философия кафедрасында талқылаудан өтіп, қорғауға ұсынылды.

Диссертациялық жұмыстың құрылымы. Диссертациялық жұмыс кіріспеден, үш тараудан, қорытындыдан, пайдаланылған әдебиеттер тізімінен, 2 кестеден тұрады. Бет саны – 122 бет.